

Borut Belec*

DIVERGENCA V SOCIALNOGEOGRAFSKEM RAZVOJU VINOGRADNIŠKE POKRAJINE KOT ELEMENT ODMIRANJA SLOVENSKEGA AGRARNEGA PROSTORA

Uvod

Namen prispevka je prikazati socialnogeografske razlike med vinorodnimi pokrajinami z vidika recentnega odmiranja agrarnega prostora in tradicionalne agrarne strukture. Problematika ni docela nova, saj sem jo nakazal že s primerjavo socialnogeografskih procesov dveh značilnih pokrajinskih tipov — Jeruzalemskih in Zahodnih Ljutomersko-ormoških goric. V prvih je že od nekdanj slovito vinogradništvo po zadnji vojni z intenzivnim družbenim posegom doživelo tehnološko revolucijo, ki je bistveno spremenila tudi videz pokrajine; v drugih pa je zaradi specifičnega socialnogeografskega razvoja ostalo tradicionalno in je danes v popolni degradaciji. Oba razvojno-strukturna tipa vinorodne pokrajine sem podrobno prikazal na primeru katastrskih občin Nunska graba in Runeč (1, 214—246), ki je bil obravnavan tudi v tuji literaturi (2, 201—211; 3, 105). Na neskladje v socialnogeografskem razvoju vinogradniških pokrajin so opozorili tudi nekateri drugi avtorji (4, 5).

K problemu divergence vinogradniške pokrajine

Divergenca v socialnogeografskem razvoju vinogradniških pokrajin je v dobršni meri pogojena s historičnimi socialnopočetnimi razmerami. V preteklosti se ni kazala le v kvalitetnejšem vinogradništvu meščanstva in cerkve v primerjavi s kmečkim, v koncentraciji vinogradov v bližini starih trgov in mest, v izraziti komercializaciji nekmečkega vinogradništva ipd., temveč tudi v različnem socialnem položaju prebivalstva in v stopnji izkoriščanja delovne sile. Vedno večji pritisk nedomačinov na vinogradniško zemljo, vinogradniške krize in obubožanje domačega prebivalstva so posebno v kvalitetnih vinogradniških okoliših privedli do ekstremnih socialnih kontrastov in zemljiških odnosov. Historične razlike v socialni strukturi so zato imele močan vpliv ne le na tip vino-

* Dr. hab. izr. prof., Pedagoške akademije, 62000 Maribor, Mladinska ul. 9, glej izvleček na koncu zbornika.

gradniškega pejzaža (6, 358), temveč tudi na nadaljnji razvoj vinogradniških pokrajin, še posebej, ker so ob revolucionarnih spremembah posestnih razmer po drugi svetovni vojni postale osnova za recentno divergenca med podružbljenimi in kmečkimi vinorodnimi pokrajinami.

Ni naključje, če je torej recentni razvoj vinogradniških pokrajin v tolikšni meri predisponiran v preteklih socialnoposestnih razmerah in če so tudi današnje strukturne razlike med vinorodnimi predeli v veliki meri podedovane iz preteklosti. Tako se je na razvalinah preživelega socialnoekonomskega sistema razvil tip podružbljene vinogradniške pokrajine, ki se po svoji družbenogeografski strukturi in zunanji podobi bistveno razlikuje od tradicionalnega tipa kmečke vinorodne pokrajine. Slednja v pokrajinskem videzu, z izjemo vinogradniškega preloga, ni doživela pomembnejše transformacije, kar je vsekakor posledica še vedno ročne obdelave vinogradov. Toliko intenzivnejše pa so bile negativne spremembe v njeni družbeno-gospodarski strukturi, ki jih je povzročilo pomanjkanje kapitala za sodobno obnovo izčrpanih in starih vinogradov ter uvedbo mehanizacije, pomanjkanje delovne sile kot posledica preslojevanja, depopulacije in staranja prebivalstva, velika razdrobljenost posesti, neurejena vinska trgovina, nerentabilnost ipd.

Takšno stanje je privedlo do permanentnega, v zadnjih 15 letih celo rapidnega zmanjševanja vinogradniških površin, ki so se v Sloveniji samo v obdobju 1954—1969 skrčile za 9465 ha ali za 30,2 %, povprečno torej za 631 ha letno (7, 51). Propad kmečkega vinogradništva pomeni ob dejstvu, da se organizacijsko in tehnološko ni preosnovalo in da ga hkrati ni nadomestila kaka druga intenzivna kmetijska panoga (npr. sadjarstvo, gojenje jagodičevja, živinoreja) vse večjo degradacijo tradicionalne vinogradniške pokrajine. Socialnogeografska divergenca med kmečko vinogradniško pokrajino in drugimi agrarnimi pokrajinami postaja tako vse zaznavnejša, še toliko bolj, ker so kraji z možnostjo neagrarne zaposlitve zaradi slabo razvite prometne mreže težje dostopni in zato ne prihaja do pomembnejšega razslojevanja. Delež agrarnega prebivalstva ostaja zelo visok, ponekod pa ugotavljamo celo reagrarizacijo. To so obenem področja praznjenja ali odmiranja ter precejšnje imobilnosti prebivalstva (8; 9, 202—206). Ob vinogradništvu se umikajo tudi druge intenzivne kulture (okopavine). Opuščena zemljišča se večinoma zatravijo, kar se kaže v ozelenevanju pokrajine. Slednje je dobro razvidno iz Medvedove karte tipov spreminjanja izrabe zemljišča v Sloveniji (10).

Boleča je v vinogradniških pokrajinah tudi socialna problematika. Nizek narodni dohodek na prebivalca, majhno število zaposlenih v družbenem sektorju in drugi kazalci potrjujejo, da sodijo vinogradniške pokrajine med relativno najbolj nerazvite v Sloveniji (11, 8; 12, 3—18).

Povojni razvoj Slovenije pa ni pripeljal le do izrazite regionalne diferenciranosti med agrarnimi pokrajinami ter njeno t. i. gospodarsko-populacijsko hrbtenico, temveč tudi med agrarnimi področji samimi. Značilen primer sta nižinsko Pomurje in Spodnje Podravje, kjer je za razliko od vinorodnega sveta deagrarizacija neprimerno intenzivnejša, prebivalstvena mobilnost večja, življenjska piramida bolj zdrava in do nazadovanja števila prebivalstva ne prihaja. Zaslужki v zamejstvu in v neagrarnih dejavnostih pogojujejo tudi večjo gradbeno aktivnost in ugodno vplivajo na kmetijstvo. Vse to je v precejšnjem nasprotju z razmerami v vinogradniških pokrajinah, kjer tradicionalna socialnogeograf-

ska struktura in preživela tehnologija ovirata napredek in še nadalje pogojeta prostorsko diferenciranost.

Do močnih pejsažnih in strukturnih razlik prihaja tudi znotraj vinogradniških pokrajin. Podružbljena vinogradniška pokrajina s svojim specifičnim videzom namreč bistveno odstopa od kmečke, saj se je z združevanjem zemljišč in uvedbo strojne tehnologije docela spremenila. Nekdanje vinogradniške delce in grude so zamenjali veliki kompleksi sodobnih žičnih oziroma terasnih nasadov, značilen pečat pa ji dajejo tudi infrastrukturni objekti, kot velike sodobne kleti, novi komunikacijski sistemi ipd. Razlike so toliko izrazitejše, ker se ta tip pokrajine pestro menjava s tradicionalnim kmečkim.

Radikalno se je spremenila tudi tradicionalna socialna struktura v podružbljeni vinorodni pokrajini. Bistvene značilnosti so sprememba agrarne kvalifikacijske strukture, ki jo je priklicala sodobna tehnologija, močna depopulacija in preslojevanje kot posledica substitucije živega dela z mehaniziranim ter izboljšanje socialnih razmer. Ni čudno, če je razvojna divergenca med kmečko in podružbljeno vinogradniško pokrajino že tolikšna, da lahko govorimo o prostorski diferenciranosti dveh strukturno in pejsažno docela različnih pokrajinskih tipov, to toliko bolj, ker kažeta domala nasprotno razvojne tendence za v prihodnje.

Vinogradniški prelog in odmiranje slovenskega vinogradniškega prostora

Označena dvotirnost v socialnogeografskem razvoju vinogradniških pokrajin z nezadržnim propadom kmečkega vinogradništva je močno skrčila slovenski agrarni prostor. Zavedati se moramo, da zavzemajo vinogradniške pokrajine 40 % vse površine Slovenije, da goje vinsko trto na 2,6 % površine in da je v rokah zasebnikov 83 % vseh vinogradov (7; 51, 122), kar prinaša ob hitrem umiku kmečkih vinogradov izredne fiziognomske učinke v širokem agrarnem prostoru Slovenije. Zato se že dalj časa pojavlja problem, kako zadržati ali usmerjati ta stihijski razvoj. Prevladuje mnenje, da je rešitev kmečkega vinogradništva v formiranju ekonomsko dovolj močnih specializiranih vinogradniško-sadjarjskih kmetij, povezanih v kooperacijske skupnosti z družbenim sektorjem. Ker pa lahko racionalno proizvodnjo zagotovi šele 4 do 6 ha vinograda in sadovnjaka, bo nujen radikalen poseg v tradicionalnem zemljiško-posestne razmere, saj bi bilo potrebno za formiranje tako velike proizvodne površine združiti najmanj deset vinogradniških kompleksov različnih gospodarstev (13, 9—11).

Ker nam doslej še ni uspelo zadržati procesa odmiranja kmečkega vinogradništva, je vinogradniškega preloga v Sloveniji vse več. Čeprav pri nas sistematično še ni preučen, kažejo že dosedanja opažanja, da ga je treba razlikovati po izvoru, fiziognomiji in kulturi, ki lahko sledi vinogradu (Nachfolgekultur).

Po izvoru razlikujemo:

a) prelog v »vinogradniškem kolobarju«, ko vinograd pred obnovo nekaj let počiva. Ta oblika preloga je bila pogosta v času ekstenzivnega vinogradništva.

b) Socialni prelog, ki ga pogojuje socialnogeografska diferenciacija (15, 230). Značilen je za kmečko vinogradništvo.

c) Tehnološki prelog z uvedbo sodobne vinogradniške tehnologije v družbenem sektorju, ki se izogiba nerentabilne obdelave na prevelikih strminah, manjših površinah ipd.

d) Prelog, ki nastane zaradi pomanjkanja sredstev za obnovo. Zelo pogost je bil v času formiranja družbenih vinogradniških gospodarstev.

Vinogradniški prelog menja svojo podobo in je lahko fiziognomsko v različnih razvojnih stadijih. Poznamo najmanj tri stadije (14, 49—63):

a) stadij oplevljenega vinograda, kolikor ostane ta neobdelan najmanj tri leta,

b) stadij otravljenega preloga ali prazen (»müßig«) stadij,

c) stadij absolutnega preloga, ki je zaraščen z grmičevjem ali za-goščavljen (Weinbergwüstung). Ustrezna oznaka zanj bi lahko bila tudi vinogradniške pustike (primerjaj 16, 63; 17, 271, 106).

Nekdanje vinogradniško zemljišče se lahko izkorišča naprej kot sadovnjak, travnik, njiva ali gozd. V primeru, ko sledi vinogradu druga kultura, govorimo o relativnem ali skritem vinogradniškem prelogu (14).

Težko bi presodili koliko opuščenih vinogradniških površin v Sloveniji zavzemajo posamezne oblike vinogradniškega preloga, čeprav je za fiziognomsko-estetski videz pokrajine prav to bistvenega pomena. Pač pa lahko na osnovi bolj ali manj intenzivnega umika vinogradov sklepamo, kolikšna je stopnja transformacije in odmiranja vinogradniškega prostora. Glede na spreminjanje vinogradniških površin v obdobju 1954—1969 (10, 52—61) razvrstimo slovenske vinorodne pokrajine v naslednje skupine (glej karto):

1. Pokrajine z izrednim umikom vinogradov (nad 60 ‰);
2. Pokrajine z nadpoprečnim umikom vinogradov (40—60 ‰);
3. Pokrajine s poprečnim umikom vinogradov (20—40 ‰);
4. Pokrajine s podpoprečnim umikom vinogradov (5—20 ‰);
5. Pokrajine s stagnacijo vinogradniških površin (—5 do +5 ‰);
6. Pokrajine s porastom vinogradniških površin.

Izredni umik za več kot 60 ‰ kažejo nekatere skoraj nevinorodne pokrajine Brkini, Mozirsko, Velenjska kotlina in Vzhodno Posavsko hribovje, kjer zavzemajo vinogradi manj kot 0,5 ‰ površine. Pokrajinski in socialni učinki umika so zato neznatni.

Povsem drugače je v izrazito vinorodnih pokrajinah z nadpoprečnim umikom vinogradov od 40—60 ‰, kjer stopajo druge oblike agrarne proizvodnje bolj ali manj v ozadje in je prebivalstvo pretežno odvisno od dohodkov iz vinogradništva. Mednje uvrščamo predvsem Brda (25,4 ‰, 12,1 ‰)¹ in deloma Spodnje Vipavsko (9,5 ‰, 4,8 ‰). Drugo skupino z nižjim deležem vinograda sestavljajo Bela krajina (4,6 ‰, 2,7 ‰), Krške gorice (6,2 ‰, 2,8 ‰) in nekateri manj vinorodni okoliši Slovenskih goric, tako Jareninske (4,5 ‰, 2,1 ‰), Cmurško-negovske (2,7 ‰, 1,5 ‰) ter Ptujске gorice (3,1 ‰, 1,8 ‰). Tudi Zgornje Haloze (3,7 ‰, 2,1 ‰) spadajo mednje. V tretji skupini se delež vinograda že toliko zmanjša, da je sicer močno nazadovanje vinogradov zopet brez posebnih strukturnih ali pejsažno-fiziognomskih učinkov. Vanjo uvrščamo predvsem severno obrobje Celjske kotline, Litijsko hribovje in gričevje ob Mirni.

¹ Prva vrednost v oklepaju, izražena v ‰, pomeni delež vinograda leta 1954, druga leta 1969.

Poprečni umik od 20—40 % kaže večje število pokrajin, med njimi nekatere dokaj vinorodne, tako Svečinske (7,5 %, 5,2 %), Mariborske (7,4 %, 4,6 %) in Pekrske gorice (3,2 %, 2,4 %), Vinorodne Haloze (11,1 %, 8,9 %) in Zgornje Vipavsko (6,9 %, 4,4 %). Posledice nazadovanja vinogradništva so kljub »poprečnemu« umiku močno zaznavne. V isto kategorijo nazadovanja, vendar z manjšim deležem vinograda, uvrščamo še del Slovenskih goric okrog Cerkevjak, Zahodne Ljutomersko-ormoške (4,6 %, 3,6 %), Framsko-slovenskobistriške in Poljčansko-savinske gorice, Zgornje Sotelsko, Senovske gorice, Kurnsko-trboveljsko hribovje, Novomeško kotlino, Šmarješke gorice, Srednje Vipavsko, Komenski Kras in Hrpeljsko-podgorski Kras s Čičarijo.

Podpoprečni umik vinogradov od 5—20 % je doživelo nekaj pomembnih vinorodnih pokrajin, tako Jeruzalemske (17,3 %, 15,4 %) in Radgonske gorice (9,9 %, 8,1 %) ter Spodnji koprski Hribi (15,1 %, 13,1 %). Zaradi visokega deleža vinogradov pa umik ni ostal neopazen v njihovem pokrajinskem videzu. Pokrajina se je spremenila tudi zaradi modernih nasadov družbenega sektorja, kar velja še za nekatere že omenjene vinogradniške pokrajine z močnejšim umikom vinogradov, npr. Svečinske, Mariborske in Pekrske gorice, Vinorodne Haloze, Brda ter Spodnje Vipavsko. Med pokrajinami s podpoprečnim umikom so tudi nekatere vinogradniško manj pomembne, kot Kozjansko (2,6 %, 2,1 %), Kostanjeviško Podgorje (3,1 %, 2,8 %), Sežanski Kras (1,7 %, 1,7 %), Šentviško-temeniška pokrajina, Suha krajina in Kozjak.

Vinogradi svojega obsega niso bistveno spremenili na Bizeljskem (6,3 %, 5,9 %), v Slovenskokonjiških goricah (2,0 %, 2,1 %) in na jugovzhodnem Goričkem (1,8 %, 1,7 %).

Povečanje vinogradniških površin je redko in značilno le za vinogradniško manj pomembne pokrajine. Mednje spadajo Zgornji koprski Hribi (5,2 %, 4,5 %) z obnovljenimi družbenimi površinami, večji del Goričkega in Lendavske gorice. Tu obnavljajo vinograde zasebniki, pogosto v zvezi s sekundarnimi bivališči, vendar so to največkrat hibridni nasadi. Na Goričkem, kjer zavzemajo vinogradi komaj 1,1 % površine, se je povečal njihov obseg za 64 ha ali 11,6 %, v Lendavskih goricah pa za 72 ha ali 17,5 %, tj. od 7,0 % na 8,1 % površine.

Spremembe v vinogradniškem pejsazu so torej odvisne ne le od obsega umika, temveč tudi od deleža vinogradov in njihovega pomena v pokrajini. Tam, kjer je vinogradov malo, njihov umik še zdaleč ne spremeni podobe pokrajine v tolikšni meri kot relativno skromen umik v značilni vinogradniški pokrajini in nima tako negativnih učinkov na gospodarstvo in socialno strukturo.

Umik vinogradništva v Sloveniji ni le povojni pojav, čeprav je bil takrat najbolj značilen, temveč sega tudi v čas tako imenovane prve obnove po napadu trtne uši ob koncu preteklega stoletja in v obdobje številnih vinogradniških kriz med dvema vojnama. Za razliko od recentnega vinogradniškega prelaga so bile tedaj opuščene vinogradniške površine kmalu ponovno kultivirane, največkrat s sadnim drevjem, zato kmetijskih zemljišč niso opuščali. Takratni fiziognomski in estetski pejzaž pokrajine ob pojavu relativnega socialnega prelaga tudi ni bil toliko prizadet kot sedanji.

Površina vinogradov se je v obdobju 1896—1954 na območju današnje Slovenije zmanjšala od 45.938 ha na 31.346 ha ali za 31,8 %, nato pa

v obdobju 1954—1969 na 21.880 ha ali za 30,2 %, to je od 5,3 % na 2,6 % površine. Indeks med letoma 1954/1896 znaša 68,2, indeks 1969/1896 pa 47,6. V celoti so se torej vinogradniške površine Slovenije v 73-letnem obdobju skrčile pod polovico nekdanjega obsega (7, 51).

Sklep

Pregled umika vinogradniških površin v Sloveniji opozarja na resnost problema degradacije vinogradniške pokrajine, njenih negativnih estetsko-fiziognomskih sprememb in regionalne socialne diferenciranosti. Kmečka vinogradniška pokrajina kot bistven sestavni del slovenskega agrarnega prostora s svojo klasično agrarno strukturo nezadržno propada, s čimer se socialnogeografska divergenca med posameznimi vinorodnimi pokrajinami stopnjuje, to pa samo še pospešuje neskladje v regionalno-prostorskem razvoju Slovenije in zaostruje strukturne razlike med njenimi različno razvitimi področji. Problem je toliko bolj kočljiv, ker je težko pričakovati takojšnje izboljšanje razmer v vinogradništvu. Do združevanja površin v specializirane vinogradniško-sadjarske obrate oziroma kooperacijske skupnosti, ki so vsekakor pogoj za sodobno obnovo in racionalno proizvodnjo, doslej še ni prišlo, a tudi družbeni sektor z zakupom ali nakupom vinogradniških površin v zadnjih letih ni bistveno povečal svojih površin. Nedvomno bo napredek vinogradništva močno odvisen tudi od možnosti neagrarne zaposlitve odvečne delovne sile, ki se bo sprostila z uvedbo mehanizacije, zato bo tesno povezan z razvojem celotnega slovenskega gospodarstva. Med drugim bo treba poskrbeti za modernizacijo naselij, prometnih poti, razvoj kmečkega turizma in prekvalifikacijo agrarnega prebivalstva. Ob tem bo morala bolj kot doslej biti prisotna zavest, da saniranje vinogradništva še zdaleč ne pomeni le reševanje ekonomske in socialne problematike vinorodne regije, temveč je neločljivo povezano z vprašanjem *obstoja* slovenske kulturne pokrajine. Med pomembne družbene naloge sodi zato zavesten poseg v dosedanja stihijski socialno-ekonomski razvoj vinogradniških pokrajin, ki naj ustavi nadaljnjo prostorsko diferenciacijo z vsemi njenimi negativnimi posledicami za fiziognomijo in omdiranje kulturne pokrajine ter socialni položaj vinogradniškega življa.

Literatura

1. Borut Belec: Ljutomersko-ormoške gorice. Agrarna geografija. Založba Obzorja Maribor 1968.
2. Crkvenič-Klemenčič: Arbeitsrichtungen und -ergebnisse der Agrargeographie, landwirtschaftliche Regionalplanung und ausländische Wirtschaft, Nr. 17. Wiss. Z. Univ. Halle, XVI '67 M, H. 2.
3. S. Hauzer: Użytkowanie ziemi i gospodarka rolna we wsiach Żwab i Runeč (Słowenia wschodnia) — Jugosławia. Mapa użytkowania ziemi (Land Utilization map). Dokumentacja geograficzna. Zeszyt 2/3. Użytkowanie ziemi w krajach Europy środkowo-wschodniej. Land Utilization in East Central Europe. Polska akademii nauk. Instytut geografii. Warszawa, 1966.
4. Vladimir Bračić: Vinorodne Haloze. Socialno-geografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo. Založba Obzorja, Maribor 1967.
5. Julij Titi: Socialno-geografski problemi na koprskem podeželju. Koper 1965.

6. Svetozar Ilešič: Novije transformacije tradicionalnog seoskog pejzaža u Sloveniji. Zbornik za narodni život i običaje. Knjiga 45. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb 1971.
7. Borut Belec: Razvoj vinogradniških površin v SR Sloveniji v zadnjih sedemdesetih letih. Prispevek k problematiki socialnogeografskega spreminjanja slovenske pokrajine. Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani. 1972. Tipkopis.
8. Karta tipov demografskih področij Slovenije. Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani 1972. 1 : 400.000.
9. Vladimir Klemenčič: Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva. Geografski zbornik XII. SAZU, Ljubljana 1971.
10. Karta tipov spreminjanja izrabe zemljišča v SR Sloveniji. The changing Types of Land Use in the Socialist Republic of Slovenia. 1 : 400.000. Avtor dr. J. Medved.
11. Milan Natek: Razvita in nerazvita območja v SR Sloveniji. Geografski obzornik. Leto XVI., št. 2, Ljubljana 1969.
12. Svetozar Ilešič: Regionalne razlike v družbeno-gospodarski strukturi SR Slovenije. Geografski vestnik XL, Ljubljana 1968.
13. Jože Colnarič: Perspektivni razvoj vinogradništva glede ekološkega, družbenega, ekonomskega in človeškega proizvodnega faktorja. Referat na geografskem simpoziju o severovzhodni Sloveniji v Mariboru, oktober 1972. Ciklostil.
14. Wilhelm Wendling: Sozialbrache und Flurwüstung in der Weinbaulandschaft des Ahrtals. Forschungen zur deutschen Landeskunde, Band 160, 1966.
15. Karl Ruppert: Zur Definition des Begriffes »Sozialbrache«. Erdkunde, Band XII, Heft 1/4, 1958.
16. Jakob Meško-Franc Simonič: Dr. Gregor Jožef Plohel. Dunaj 1888.
17. Rudolf Badjura: Ljudska geografija. Terensko izrazoslovje. Ljubljana 1953.

Borut Belec

DIVERGENCE IN THE SOCIAL GEOGRAPHIC EVOLUTION OF THE VINE-GROWING RURAL LANDSCAPE AS AN ELEMENT IN THE DECAY OF THE AGRICULTURAL SPACE IN SLOVENIA

The divergence in the social geographic evolution of the vine-growing areas has its roots to a considerable extent in the historical conditions related to the land ownership. In the past such a divergence was evident not only in the better vineyards belonging to the Church and to the bourgeoisie and in the more neglected vineyards belonging to the peasants viz. in the more commercial production type of vine-growing by the non-agricultural landowners and in similar traits but also in the different social status of the population that was engaged in the cultivation viz. in the degree of the exploitation of that labour-force. The increasing pressure from persons living outside the local vine-growing areas for the acquisition of vineyards, the recurrent crises in wine production and marketing and the impoverishment on the local population have led to extreme social contrasts and to extreme situations in the landownership, in particular, in the best vine-growing areas. The historically conditioned differences in the social structure exercised a strong influence not only on the type of the vine-growing landscape but also on the further development of the vine-growing areas in general.

The differences were accentuated in the period following World War II when revolutionary changes in the land ownership have taken place and have become the basis for the recent divergencies between vine-growing tracts in the socialist ownership and those remaining in private ownership.

It is by no means an accidental situation if the recent development of the vine-growing areas is to such an extent preconditioned by past conditions of land ownership and if the present structural differences among vine-growing areas are largely inherited from the past. Thus a new type of socialist vine-growing areas has emerged out of the ruins of an outdated socioeconomic system and is — in its outer appearance — in sharp contrast to the traditional type of the peasant vine-growing areas. The latter underwent no significant transformation except for the appearance of the fallow which is the consequence of the continuing cultivation by hand. But that more intensive were the changes in the socioeconomic structure of such areas, which were caused by the lack of capital for modern rehabilitation of old vines and of the exhausted soils as well as for modern machinery; further, by the lack of man-power because of the deagrarisation, depopulation and aging of the agricultural population, by extreme fragmentation of the landholdings, by an unregulated market, by low productivity, etc.

Such a state of affairs has led to a permanent and, during the last fifteen years, very rapid decrease of land under vineyards in private ownership. The amount of the decrease is well illustrated by the fact that the area under vineyards has decreased in Slovenia, during the 1954 to 1969, by 9465 hectares or by 30,2 per cent or by 631 hectares per year. The decay of the peasants vine-growing goes on simultaneously with more and more pronounced degradation of the traditional vine-growing landscape because this kind of agriculture was not reshuffled in the organisational and technological sense and did not switch over to some other type of intensive agricultural utilisation of the land (e. g. fruit-growing, dairying). The social geographic divergence between the peasant agricultural landscape and other agricultural landscapes is ever more evident, the more so because the centres offering non-agricultural employment are not easily accessible as a result of the inadequate transportation network and so deagrarisation cannot take place. The share of the agricultural population therefore remains high and in some cases even reagrarisation has taken place in recent years. The areas of the traditional peasant agriculture are at the same time areas of decreasing or dying-out population which is also rather immobile in general. Together with vineyards other intensive types of cultivation, such as root-crops, are also receding. The abandoned arable land is left over to grass and the landscape is, as a consequence, becoming greener. The low per capital national income, the small number of persons employed in the socialist sector and other indicators confirm the fact that traditional vine-growing areas are among the most underdeveloped parts of Slovenia.

The post-war development in Slovenia has not only led to a marked regional differentiation between the agricultural areas on the one hand and the economic-population "back-bone belt" on the other, but also between different agricultural areas and even within the vine-growing areas themselves. In the latter case the socialisation of land has been

a precondition for land consolidation and for the cultivation by machines which has also entirely altered the outlook of such tracts of land in full contrast with the traditional field divisions in peasant areas. There was a radical change also in the social structure in areas where land was socialised. The basic characteristics are: the change in the qualification of the labor-force, strong depopulation and deagrarisation as a result of the substitution of labour by machinery and an improvement of social conditions. The revolutionary divergence between the peasant and socialised vine-growing areas has reached such proportions that we can speak of the spatial differentiation into the two types of rural areas which are entirely different both with regard to the structure and to the rural landscape. Both types also show divergent trend for the development in the future.

The double-track social geographical development of the vine-growing areas as described above and characterised by the relentless decay of the vine-growing in peasant areas has led to a considerable shrink age of the Slovenian agricultural domain. The fact should be brought to attention that vineyards cover 2,6 per cent of the land area of the country and that vine is grown in areas making up two fifth of it and, finally, that 83 per cent of all vineyards are still in private ownership. All this tends to produce very marked effects on the physiognomy of wide stretches of the agricultural space of Slovenia. The problem how to check or regulate such spontaneous development has been, therefore, already posed quite a time ago. According to the general opinion the rehabilitation of the vine-growing in the private sector is to be based on economically enough strong specialised fruit-growing vine-growing farms which would also have to be closely related to large enterprised in the socialist sector by means of the cooperation contracts. A rational production is possible only where farmers can cultivate at least 4 to 6 hectares of vines and fruit-trees and, consequently, a radical change will have to be made in the landownership. Some ten parcels of vineyards of an average size, belonging to several owners, will have to be consolidated in order to reach such a threshold for a modern production unit.

Since it was not yet possible to stop the process of decay of the peasant vine-growing the emergent fallow of vine bearing parcels is that more characteristic of Slovenia. A distinction should be made, however, with regard to the origin, to the physiognomy and to the kind of crops that supersede eventually the fallow. It is quite difficult to assess how much of the fallow in vineyards is affected by particular kinds of fallows although it is of basic importance for the physiognomic and aesthetic character of the landscape which specific type of a fallow is in operation. It is possible, however, to assess to what a degree has proceeded the transformation and the decline of the vine-growing areas. Six groups of vine-growing areas can be distinguished with regard to the changes in the cultivable land used by vineyards during the 1954—1969 period (See Map...).

The intensity of change in the landscape of vine-growing areas is not only dependant on the amount of the land that is withdrawn from cultivation but also on the share of the vineyards in the total area and on the significance of vine-growing for each area. Where only a little of the land is devoted to vineyards (as, for instance, in the sub-alpine and the karst areas of Slovenia), the decline does not produce such a

change in the physiognomy of the rural landscape as an even modest decline in the characteristic vine-growing parts of the country (e. g. in the sub-mediterranean parts of Western Slovenia and in the eastern sub-pannonian part of Slovenia). The change also does not produce such negative consequences for the economic life and the social structure of population.

The decline of the vine-growing in Slovenia is not a phenomenon just of the post-war period, although it is particularly characteristic of this time. It dates back to the period of the first rehabilitation of vineyards after they had been devastated by peronospora in the late nineteenth century. The decline was also evident in the decades prior to World War II and was caused by the recurrent crises in wine production. In contrast to the recent fallow the temporarily abandoned vineyards have been soon again brought under cultivation, although fruit-trees have been rather planted in the place of vines and so the cultivable land was not abandoned altogether. The physiognomic and aesthetic appearance of the landscape at that time was not degraded by the relative social fallow to the same extent as it is happening nowadays.

The area under vineyards has decreased in Slovenia in the 1896 to 1954 from 45.938 hectares to 31.346 hectares, or by 31,8 per cent while in the next period — 1954—1969 — it decreased again to 21.880 hectares or by 30,2 per cent. The share of the vineyards in the total area of Slovenia has been thus reduced from 5,3 per cent to 2,6 per cent. The index for the 1954—1896 period is 68,2 and 47,6 for the 1969—1896 period. The total area under vineyards was reduced in 73 years to less than one half of the former amount.

An over view of the decline of the vineyards in Slovenia points at the serious problems of the degradation of the vine-growing areas, of the negative aesthetic-physiognomic changes and of the regional social differentiation. The peasant vine-growing landscape, as an essential part of the agricultural space of Slovenia, together with the associated classical agrarian structure, is in a process of the relentless decay and, simultaneously, the social geographic divergence between particular vine-growing areas is increasing. Such a course of evolution, however, only adds to the existing inequalities in the spatial and regional development of Slovenia and tends to aggravate the structural differences between regions at various levels of development. Any improvement of the conditions in the vine-growing is closely related to the problem of the consolidation of land into specialised vine-growing and fruit-growing farms and to the problem of the cooperation communities and also to possibilities of finding non-agricultural jobs for the labour-force that will become redundant as a result of the introduction of mechanised cultivation. More over, modernisation of, the settlements and of the roads in rural areas will have to be considered as well as the development of tourism in rural areas and the retraining of the agricultural population. This will depend, however, on the general economic development of entire Slovenia. In these efforts the recognition of the fact that the rehabilitation of the vine-growing does not only mean a solution of the social and economic problems of respective areas but that it is also linked inseparably to the question of the preservation of the cultural landscape of Slovenia which will have to be present in such considerations much more than at present. A conscious intervention on the part

of the society into the current socioeconomic development of the vine-growing areas is, therefore, an important task to be done in order to stop further spatial differentiation with all its negative consequences for the physiognomy and for the decay of the cultural landscape as well as for the social status of the population engaged in vine-growing.

Diskusija o referatu B. Belca

A. Stritar

Ali je avtor podrobno raziskal tudi razmere v Goriških Brdih, kjer zasledimo v zadnjem obdobju prav tako krčenje vinogradniških površin. Brda ne premorejo niti enega industrijskega objekta in bi bila primerjava z vzhodno Slovenijo zanimiva. Morda bi bilo mogoče izdelati model za sanacijo slovenskega vinogradništva.

B. Belec

Ta analiza temelji na obdelavi podatkov za dve obdobji: starejšega med letoma 1896 in 1954; tega obdobja se sedaj nisem dotaknil in sem ga samo imenoval starejše obdobje. Drugo obdobje med letoma 1954 in 1969 je toliko bolj zanimivo, ker je bližje.

V Goriških Brdih so se vinogradi v drugem obdobju nadpovprečno umaknili za 40–60 %. Res pa je, da kažejo Brda v zadnjem času določene inovacije in neke vrste ponovne oživitve kmečkega vinogradništva. To je v smislu vinogradniških kmetij, ki pa še zdaleč ne morejo biti rentabilne. Nekako 4–6 ha vinogradov se jemlje za mejo rentabilnosti, ki se stalno dviga. Še nedavno smo govorili o dvohektarskih vinogradniških kmetijah, danes govorimo že o štirihektarskih.

M. Zgonik

Opozoril bi na dve stvari. Kolikor vem, vinogradništvo na Krasu površinsko ne nazaduje. Bili so sicer povojni časi nazadovanja, vendar v zadnjih desetih letih napreduje. To se dogaja po liberalizaciji meje. Na Krasu so pričeli izkoriščati sleherno zemljišče, kolikor vem celo taka, ki so mikro-klimatsko neugodna. Zasajali so celo vrtače, kar se je pokazalo kot neugodno.

Kot drugo želim povedati, da ima velik del slovenske in jugoslovanske javnosti včasih popolnoma napačno predstavo o naši znameniti vinogradniški pokrajini na Štajerskem. V prospektih, turističnih vodičih, v naših šolskih knjigah in drugod še vedno govorimo o Slovenskih goricah kot o deželi sadja in vinogradov. Celokrog Lenarta naj bi bili sami vinogradi. Tu pa smo konfrontirani z resničnim stanjem, ki je katastrofalno v nekaterih primerih. Geografi bomo morali tudi v tem pogledu prinesiti neko jasnost, povedati kaj se dogaja in kakšno je stanje.

B. Belec

Zaradi pomanjkanja časa nismo mogli pogledati 20 diapozitivov o vinogradniškem socialnem prelogu. Na teh diapozitivih so tudi Brda, ki prav tako kažejo zelene površine med obdelanimi površinami.

I. Vrišer

Vsekakor prestrukturiranje ne pomeni zmeraj propada. Vsega seveda ni mogoče ohraniti, zlasti ne v pokrajinah, kjer je to marsikdaj še dediščina fevdalnega časa.

V. Bračič

V naših razpravah srečujemo ocene naših agronomov in agrarnih ekonomistov o rentabilnosti mehanizacije na določenih površinah. Dobro bi se bilo dogovoriti, da ocenimo realne, ne pa neke idealizirane prednosti. Pri nas smo pred kratkim govorili, da je mehanizacija s traktorjem na čelu rentabilna na 10 in več ha obdelovalnih površin in smo zato zahtevali ukinitve 10 ha maksimuma ter njegovo povečanje na 15 in 20 ha. To smo podkrepili s primerom Švice, kjer je rentabilno kmečko gospodarstvo z mehanizacijo pri 20 ha in

25 ha. Pri nas v Prekmurju pa kupujejo ljudje pri površini 2, 4, 8 ha traktorje ter vendarle živijo in gospodarijo. Ali je res to popolnoma neracionalno, v kakšni meri je neracionalno, ali je to neracionalno v določenem procesu, na kakšni stopnji razvoja in kdaj kdo kaj izkorišča in kako to izkorišča. Dobili bi parametre, ki bi pokazali ali je racionalno dvohektarsko vinogradniško gospodarstvo ali štirihektarsko gospodarstvo. To bi nas lahko pripeljalo do take ali drugačne politike. V zakonu je zapisano, da lahko za obnovo vinogradov dobijo obdelovalci družbene kredite takrat, kadar znaša površina 50 ha. V Haložah pomeni to združiti 20 sedanjih lastnikov, med njimi so haloški domačini, Polanci, meščani in odseljeni Haložani. Spraviti na isti interes in na isti skupni imenovalec vseh teh 20 lastnikov je Sizifovo delo, razen če se to administrativno uredi. To pa seveda ni več normalen proces. Bilo bi se potrebno enkrat o tem dogovoriti, da bi imeli realne osnove za ocenjevanje teh procesov.